

Rosina Heikel – lääkäri hameista huolimatta

■ Henna Sinisalo

Rosina Heikelistä (1842–1929) tuli Suomen ja Pohjoismaiden ensimmäinen naislääkäri vuonna 1878. Hän ehti kouluttautua lääkintävoimistelijaksi ja kätilöksi, ennen kuin pääsi erivapaudella opiskelemaan lääketiedettä Keisarillisessa Aleksanterin -yliopistossa olematta kuitenkaan kirjoilla yliopistolla. Häntä ei laillistettu lääkäriksi, mutta anomuksesta hän sai oikeuden harjoittaa lääkärin ammattia. Heikel toimi Helsingin piirilääkärinä ja hoiti naisten- ja lastentauteja. Hän oli tärkeä esikuva monille nuorille naisille.

Emma Rosina Heikel syntyi 17.3.1842 Kaskisissa ja oli viides perheen kahdeksasta lapsesta. Perhe muutti pian tämän jälkeen Vaasaan. Tuomiokunnan laamannina toiminut isä Carl Johan Heikel kuoli vuonna 1850, ja kaksi vuotta myöhemmin perhe menetti kotinsa ja suuren osan omaisuudestaan Vaasan palossa. Rosina Heikelillä oli kuitenkin mahdollisuus käydä koulua sukulaisten tuella Pietarsaarella, Pietarissa ja Helsingissä.

Rosina Heikelin isoveljet Alfred Heikel (1835–68) ja Emil Heikel (1837–72) aloittivat lääketieteen opinnot Keisarillisessa Aleksanterin -yliopistossa vuonna 1855. Tämä toi alan lähelle myös sisaren arkea, ja 1860-luvun alussa Rosina Heikel vakuuttui siitä, että haluaa itsekin lääkäriksi. Tuohon aikaan naisilla ei kuitenkaan ollut minkäänlaisia mahdollisuuksia lääketieteen opiskeluun Suomessa eikä naapurimaissa. Naisilta odotettiin naimisiinmenoa ja perheelle omistautumista.

Koska lääkärinura ei ollut mahdollinen, Heikel etsi kiertoteitä unelmansa toteuttamiseen. Vuosina 1865–66 hän osallistui Tukholmassa Gymnastiska Centralinstitutissa kurssille, jolla koulutettiin lääkintävoimistelijoita. Naisia oli

Rosina Heikel opintojensa alussa. Kuva: Museovirasto.

alettu ottaa koulun oppilaiksi vuodesta 1864 lähtien. Läkintävoimistelijan koulutukseen sisältyi myös hieman opetusta anatomiassa ja fysiologiassa, jotka kiinnostivat Heikeliä erityisesti.

Saatuaan lääkintävoimistelijan pätevyyden, Rosina Heikel harjoitti ammattia 1860-luvulla ja jonkin verran vielä 1870-luvun alussakin. Vuoden 1873 helmikuussa, jolloin hän oli jo lääketieteen opiskelija, ilmestyi *Hufvudstadsbladetissa* ainakin kaksi ilmoitusta, joissa Heikel mainosti tarjoavansa lääkintävoimistelijan palveluksia asiakkaiden kotona.

Läkintävoimistelijan työ ei tyydyttänyt Rosina Heikeliä, sillä se tarjosi vain pienen välähdynksen lääketieteestä. Veljensä Alfred Heikelin kannustamana hän osallistui vuonna 1867 käti-

lökursille Helsingin yleisessä sairaalassa. Rosina Heikel piti opiskeluaikaa raskaana ja koki ahdistusta sopimattomasta valinnastaan. Tuohon aikaan kättilön ammattia ei arvostettu, vaan se oli suorastaan häpeällinen, ja yhteiskunta leimasi sen julkeaksi ja epäpuhtaaksi. Heikelin mukaan pääsyyvaatimukset koulutukseen olivat niin taitojen, persoonallisuuden kuin moraalin osalta matalat.

Syksyllä 1869 Heikel matkusti jälleen Tukholmaan, jossa hän otti yksityisopetusta luonnontieteissä ja osti ruumiita tehdäkseen ruumiinavauksia Gymnastiska Centralinstitutin anatomiasalissa. Tämän hän on myöhemmin kertonut olleen hänelle ”kaikkein ihaninta työtä”.

Veljen huolet

Rosina Heikel keskusteli lääketieteen opiskelua koskevista suunnitelmistaan veljiensä kanssa. Ilmeisesti vuoteen 1865 tai 1866 ajoittuvassa kirjeessä Alfred Heikel kertoi sisarelleen yhdysvaltalaisista naislääkäreistä, jotka hoitivat paitsi naisia myös miehiä.

Kirjeestä ilmenee, että Alfred Heikel suhtautui sisarensa haaveisiin lääkärin urasta epäillen, mutta ei silti tyrmännyt ajatusta täysin, vaan lupasi jopa auttaa. Vaikka hän piti sisartaan riittävän lahjakkaana lääkäriksi, oli hän huolissaan siitä, miten tämän hameet soveltuisivat työhön ja miten tämä kestäisi ruumiiden hajun obduktiosalissa. Hän otti myös kirjeessään esille selvästikin kiusallisenä pitämänsä aiheen, naispuolisen virkamiehen raskaudentilan. Alfred Heikelin mukaan tilanne olisi hankala. Pitäisikö naiselle myöntää virkavapautta ja pitää aina toista henkilöä varalla valmiina tarttumaan työhön raskauden sattuessa? Vai jäisivätkö työt tekemättä? Pitäisikö virkoja siis myöntää ainoastaan naimattomille naisille?

Alfred Heikelin pohdiskelut kertovat aikansa ajattelutavoista, ja samanlaiset mietteet askarruttivat monia muitakin, kun kysymys oli naisten opiskelusta ja toimimisesta työelämässä. Kun Keisarillisen Aleksanterin -yliopiston ovet viimein aukesivat naisille, ei ole suurikaan ihme, että monet varhaisimmista siellä opiskelleista naisista eivät menneet lainkaan naimisiin ja

hankkineet lapsia. Naimattomuus oli yleistä – noin 40 % 1800-luvulla yliopistossa opiskelleista naisista jäi naimattomiksi – ja moni nainen luopui opinnoista tai työnteosta avioituessaan. Lääketieteellisessä tiedekunnassa opiskelleet naiset suorittivat tutkintoja huomattavasti enemmän kuin muissa tiedekunnissa opiskelleet, ja heistä myös suhteellisesti suurempi osa, noin 62 %, jäi naimattomiksi. Rosina Heikelkään ei solminut avioliittoa.

Yliopiston ovet aukeavat

Helsingissä asuva venäläinen kauppaneuvos Feodor Tschetschulin anoi vuonna 1870 tyttärelleen Maria Tschetschulinille erivapautta suorittaa ylioppilastutkinto Keisarillisessa Aleksanterin -yliopistossa sukupuolestaan huolimatta. Yliopiston konsistori olisi halunnut myöntää oikeuden opintoihin kaikille naisille, eikä ainoastaan anojan tyttärelle, mutta kansleri näki asian toisin ja puolsi erivapausmenettelyä.

Maria Tschetschulin kirjoitti vuonna 1870 nimensä ylioppilasmatrikkeliin ensimmäisenä naisena, ja keskustelu naisten opiskelukysymyksestä jatkui senaatissa. Keisarillisella kirjelmällä 1.5.1871 annettu asetus salli kuitenkin ainoastaan lääkäreiksi haluavien naisten nauttia opetusta lääketieteellisessä tiedekunnassa ilman ylioppilastutkintoa ja olematta kirjoilla yliopistossa.

Vaikka yleisen tasa-arvon kannalta päätös oli pettymys, tarkoitti se kuitenkin Rosina Heikelille toiveiden toteutumista. Jo syksyllä 1870 hän oli päässyt kuuntelemaan fysiologian luentoja yliopistolle, mutta asetus tarjosi hänelle viimeinkin, lähes 30-vuotiaana, mahdollisuuden aloittaa lääketieteen opinnot. Heikel oli ainoa nainen, joka tarttui tähän tilaisuuteen.

Heikel paneutui innolla opiskeluun. Alkuvaiheen opintoihin, jotka tähtäsivät kandidaattitutkintoon, sisältyi luentoja lääketieteellisessä tiedekunnassa sekä käytännön harjoituksia. Lisäksi hän käytti hyväkseen yliopiston kemian laboratoriossa annettavaa opetusta kevätlukukaudella 1872. Laboratorio sijaitsi kolme vuotta aikaisemmin valmistuneessa Arppeanumrakenuksessa, jossa nykyään toimii Helsingin yliopistomuseo.

Vaikka anatomia oli Heikelin erityisen mielenkiinnon kohde, osoittautui työskentely anatomian laitoksella hänelle opintojen hankalimmaksi osaksi. Ajan käsitysten mukaan oli sopimatonta ajatus, että nainen olisi leikellyt ruumiita samassa tilassa miesten kanssa. Heikelille järjestettiin mahdollisuus leikellä erillisessä huoneessa ja tehdä yksin anatomian harjoitukset, jotka olivat tärkeä osa kandidaatintutkintoa.

Opiskeluvuodet olivat Heikelille yksinäistä aikaa, sillä hänellä ei ollut yliopistolla toveripiiriä, johon hän olisi kuulunut. 1870-luvun oloissa ei ollut luontevaa eikä sopivaakaan, että hän olisi seurustellut miespuolisten lääketieteen ylioppilaiden kanssa, saati että olisi juhlinut näiden kanssa. Anatomiasalin perinteisiin kuului, että tentin tai kurssin onnistuneesti läpäissyt opiskelija tarjosi muille punssijuhlat. Kun tuli Heikelin vuoro, toi hän punssin, mutta poistui itse heti paikalta häiritsemästä muiden opiskelijoiden hauskanpitoa.

Ilmeisesti Rosina Heikel ei tuntenut vuonna 1873 filosofisessa tiedekunnassa opintonsa aloittanutta Emma Irene Åströmiä, ja muita naisia ei 1870-luvulla yliopistolla ollut. Vasta seuraavan vuosikymmenen puolivälissä naisylioppilaiden määrä alkoi kasvaa ja yliopistolle muodostui tiivis naisylioppilaiden yhteisö. Myös mies- ja naisopiskelijoiden välinen kanssakäyminen muuttui vähitellen luontevammaksi.

Vuonna 1873 Heikel läpäisi lääketieteen kandidaatin tutkintoon vaadittavat kuulustelut ja suuntasi tarmonsensa lisensiaatintutkinnon suorittamiseen. Hän suoritti lääketieteen opintoihin kuuluvan klinikkapalvelun Helsingin klinikoilla sekä vuosina 1877–78 tutkintoa varten vaaditut tentit ja kuulustelut asianomaisille professoreille.

Rosina Heikel valmistui lääkäriksi vuonna 1878 ensimmäisenä naisena Suomessa ja Pohjoismaissa. Monet sivistyneistön naiset näkivät hänet uuden ajan airuena, jonka esimerkin uskottiin ja toivottiin toimivan kannustimena muillekin naisille.

Noin sata naista kerääntyi 23.10.1878 Helsingin Uuteen Teatteriin juhlimaan Suomen ensimmäistä naislääkärinä. Kun Heikel pian tämän jäl-

keen palasi kotikaupunkiinsa Vaasaan, otettiin hänet vastaan juhlavasti. Kaupungin naiset tervehtivät häntä neliaänisellä laululla, ja hänelle laulettiin muun muassa *Maamme*-laulu. Kaupungin rouvasväki järjesti myös päivälliset Heikelin kunniaksi. Osanottajia oli noin 150, ja tilaisuuden jälkeen he saattoivat Heikelin kotiin hurraa-huutojen kaikuessa.

Oikeus harjoittaa lääkärin ammattia

Neiti Rosina Heikel on äskettäin yliopiston lääkeoppilaiden tiedekunnan professorein edessä suorittanut kaikki ne tutkinnot, jotka lääketieteen lisensiaati-arwoa warten waaditaan; mutta koska hän nykyisten sääntöjen mukaan ei ole woinut tulla yliopistoon sisäänkirjoitetuksi, ei hän myöskään ole saanut mainittua arwoa seuraawia oikeuksia. Warmaa kuitenkin lienee että tälle Suomen ensimmäiselle naislääkärille eri pyynnöstä myönnetään oikeus harjoittaa lääkärin ammattia, ja erittäin ilahuttawaa on että yliopiston konsistori puheenaolewan tapauksen johdosta on kanslerille tehnyt esityksen siitä, että se säännös poistettaisiin, joka nykyään estää naisia Suomen yliopistoon pääsemästä.

Näin kuvaili *Uusi Suometar* -lehti Rosina Heikelin tilannetta 23.10.1878. Lehden arvelut osuivat oikeaan, ja Heikel sai senaatilta 18.11.1878 erivapauden harjoittaa lääkärin ammattia huolimatta sukupuolestaan ja siitä, ettei hän ollut suorittanut opintojaan virallisesti. Hän ei kuitenkaan saanut vannon lääkärinvalaa, eikä häntä laillistettu lääkäriksi.

Finska Läkaresällskapet, Suomen vanhin lääkäriseura, johon kuuluivat kaikki Suomen laillistetut lääkärit, päätti kutsua Heikelin jäsenekseen vuonna 1884. Kutsu oli suuri kunnianosoitus ja ilonaihe Heikelille; Suomen lääkärinkunta hyväksyi hänet joukkoonsa ja tunnusti hänet lääkäriksi, vaikka valtiovallalta ei niin tehnytään. Heikel osallistui mielellään Finska Läkaresällskapetin kokouksiin ja piti esitelmän prostituutiokysymyksestä ja sukupuolitaudeista seuran kokouksessa 21.4.1888.

Rosina Heikelä ei laillistettu lääkäriksi myöhemminkään. Vuonna 1893 hän anoi senaatilta oikeutta lääkärinvalan vannomiseen, mutta anomus hylättiin, koska, kuten sanomalehdissä kirjoitettiin, ”neiti Heikel ei ole esiintunut täydellisiä todistuksia”.

Työelämässä

Uransa alkuaikoina Rosina Heikel piti yksityisvastaanottoa Vaasassa ja hoiti naisten- ja lastentautiteja. Hän kertoi *Naisten Ääni* -lehdelle 75-vuotissyntymäpäivähaastattelussaan vuonna 1917, että Vaasassa keskisäädyn naiset kävivät pääasiassa mieslääkäreiden hoidettavina, mutta kansannaiset tulivat hänen luokseen suurella luottamuksella. Myös miespotilaita oli, ja kun hän huomautti näille, että he voisivat kääntyä mieslääkäreidenkin puoleen, sai hän vastaukseksi ”Noh, ihmisiä mekin ollaan, kuten naisetkin.”

Helsingin kaupunginvaltuusto päätti vuonna 1883 perustaa Heikelille erityisen naispuolisen piirilääkärin viran saatuaan kuudensadan henkilön allekirjoittaman anomuksen aiheesta. Piirilääkärin toimenkuvaan kuului naisten- ja lastentautien hoitaminen.

Ensimmäisen kuuden kuukauden aikana potilaita oli 93. Vuonna 1884 potilaita oli 235 ja poliklinikkakäyntejä 375, ja seuraavana vuonna potilaiden lukumäärä nousi 453:een ja poliklinikkakäyntien 700:aan. Vuoden 1886 tammitoukokuussa potilaiden määrä oli jo suunnilleen samoissa lukemissa kuin koko edellisen vuoden aikana; potilaita oli 414 ja poliklinikkakäyntejä 774. Gynekologisten syiden vuoksi hoitoon tuli noin kolmasosa potilaista. Rosina Heikel teki myös paljon kotikäyntejä.

Kun kaupunginvaltuusto vuonna 1886 ehdotti, että Heikel ottaisi vastuulleen myös toisen piirilääkärin tehtävät, joutui tämä kieltäytymään. Työtä oli jo niin paljon, ettei hän olisi suoriutunut enemmästä, eikä uuden viran hoidosta olisi myöskään maksettu lisäkorvausta.

Vuonna 1883, jolloin Heikel aloitti piirilääkärin virassa, oli hänen vuosipalkkansa 2 000 markkaa. Vastaavissa viroissa työskentelevien miesten palkka oli kuitenkin suurempi, ja esimerkiksi vuonna 1882 maksettiin Turussa piirilääkärille palkkaa 3 000 markkaa.

Heikel oli sitä mieltä, että samasta työstä tulisi maksaa samaa palkkaa sukupuolesta riippumatta, ja hän puhui näkemyksensä puolesta muun muassa Naisasialiitto Unionin perustamiskokouksessa vuonna 1892 pitämässään esitelmässä ”Några ord i kvinnofrågan”. Hän puo-

lusti myös yhtäläistä kouluopetusta miehille ja naisille sekä kaikkien työarkojen avaamista naisille.

Piirilääkärin työn rinnalla Heikel piti yksityisvastaanottoa, jota hän jatkoi vielä senkin jälkeen, kun hän vuonna 1901 luopui piirilääkärin virasta. Useilla tahoilla vallinneista epäluuloista huolimatta hänelle muodostui vuosien aikana laaja potilaspiiri, ja hän oli suuresti arvostettu lääkäri. Rosina Heikelä on kuvattu hyväsydämiiseksi ja uhrautuvaiseksi, ja hän hoiti kotonaan köyhiä lapsia, joilla ei ole ollut omassa kodissaan mahdollisuuksia riittävän hyvään hoitoon. Eläkkeelle hän jäi vuonna 1906, mutta eläkepäivilläänkin hän oli mukana muun muassa Sokeain Ystävät -yhdistyksessä ja köyhien lasten työtuvan hallituksessa.

Uravalinta myös naisille

Siitä, kun Rosina Heikel sai vuonna 1871 oikeuden aloittaa lääketieteen opinnot ensimmäisenä naisena Suomessa, on tänä vuonna kulunut 140 vuotta. Paljon on muuttunut sen jälkeen. Naiset saivat miesten kanssa yhtäläisen oikeuden yliopisto-opintoihin 20.6.1901, ja vuodesta 1914 lähtien ei lääketieteen lisensiaateiksi valmistuneiden naisten enää tarvinnut anoa erivapautta senaatilta saadakseen vanhoa lääkäriä ja tullakseen laillistetuiksi lääkintöhallituksessa.

Rosina Heikel saavutti 87 vuoden iän ja oli kuollessaan 13.12.1929 iältään Suomen lääkärikunnan vanhin. Hänen elinaikanaan lääkäriammattista oli vähitellen tullut varteenotettava, joskaan ei kovin tavallinen uravalinta myös naisille. Vuoden 1929 loppuun mennessä yli yhdeksänkymmentä naista oli valmistunut lääketieteen lisensiaateiksi Suomessa, ja naisten osuus maan lääkäreistä oli noin 9 prosenttia.

Sittemmin naislääkäreiden määrä on kasvanut tasaisesti vuosien varrella, ja vuonna 2004 saavutettiin historiallinen käännekohta, jolloin mies- ja naislääkäreitä oli maassamme yhtä paljon. Nyt naisia on enemmän, 53 prosenttia ja nuorissa ikäluokissa naisten määrä on vieläkin korkeampi, lähes 70 prosenttia. Maailmanlaajuisesti katsottuna on Suomessa lääketiede nykyään poikkeuksellisen naisvaltaista. Esimer-

kiksi Ruotsissa naislääkäreiden määrä on vain noin 40 prosenttia

Nimistötoimikunta esitti vuonna 2008, että Helsingin Meilahdessa Haartmaninkadun päätteenä oleva puisto nimettäisiin Rosina Heikelin puistoksi. Nimi vahvistettiin, ja se sai lainvoiman kesällä 2010.

Kirjallisuutta

- Eskelin, Karolina 1930: Minnesteckning. Rosina Heikel. *Finska Läkaresällskapets Handlingar*, 1930, N:o 6, 415–424.
- Forsius, Arno: Rosina Heikel (1842–1929). Suomen ja Pohjoismaiden ensimmäinen naislääkäri. <http://www.saunalahti.fi/arnoldus/heikel.html> (11.5.2011)
- Hakosalo, Heini 2008: Virkaa tekemässä. Lääkärinai-
set 1900-luvun alun Suomessa. *Tieteessä tapahtuu*,
8/2008, 13–21.
- Heikel, Rosina 1892: *Några ord i kvinnofrågan*. Unionen, Helsingfors.
- Hietala, Marjatta: Heikel, Rosina (1842–1929). Suomen ensimmäinen naislääkäri, Helsingin piirilääkäri. *Kansallisbiografia*-verkkójulkaisu. Studia Biogra-

phica 4. Suomalaisen Kirjallisuuden Seura, 1997–
(11.5.2011), Helsinki.

Westermarck, Helena 1930: *Finlands första kvinnliga läkare Rosina Heikel. Kvinnospår i finländskt kulturliv*. Söderström & Co Förlagsaktiebolag, Helsingfors.

Arkisto- ja muut lähteet

- Historiallinen sanomalehtikirjasto. <http://digi.kansalliskirjasto.fi/sanomalehti/secure/main.html?language=fi>
- Svenska Litteratursällskapet i Finland: SLSA 362 Rosina Heikel
- Ylioppilasmatrikkeli 1853–1899. Toim. Autio Veli-Matti. <http://www.helsinki.fi/ylioppilasmatrikkeli/1853-1899/>

Kirjoittaja on museoamanuenssi Helsingin yliopistomuseossa. Artikkelin perustuu Tieteiden yössä 13.1.2011 ”Hameiden hidastamat – Suomen ensimmäiset naislääkärit” -erikoisnäyttelyssä pidettyyn tietoiskuun. Näyttely on esillä 14.8.2011 saakka.